

مهاجرت داخلی در ایران طی سالهای ۷۵-۱۳۶۵

طه نورالهی*

۱. مقدمه:

مهاجرت و چگونگی توزیع مجدد جمعیت در داخل کشور یکی از اساسی‌ترین عواملی است که سیاستگذاران اقتصادی-اجتماعی جامعه برای نظم و جهت‌دادن به جابجایی‌های جمعیتی و نیز هدایت جمعیت به سوی قطبهای اقتصادی به آن توجه دارند. در زمینه بررسیهای دموگرافیک نیز، تحقیق درباره تغییرات حاصل از مهاجرت در جمعیت هر منطقه ضروری است. رده‌بندی مهاجرت جمعیت ابعاد مختلفی دارد. از جمله آنکه، مهاجرت ممکن است در داخل مرزهای یک کشور یا بین کشورهای مختلف باشد. چنانچه جابجایی جمعیت در داخل مرزهای جغرافیایی یک کشور انجام شود آنرا مهاجرت داخلی می‌نامند ولی اگر مبدأ و مقصد مهاجرت دو کشور مختلف باشند مهاجرت بین‌المللی خوانده می‌شود.

مهاجرت به لحاظ زمان انجام آن نیز تقسیم‌بندی می‌شود. چنانچه فردی در مقطع زمانی معینی (مثلاً ده سال قبل) در محل دیگری غیر از محل سرشماری خود اقامت داشته باشد مهاجر به حساب می‌آید. این‌گونه مهاجرتها را، مهاجرت ادواری می‌نامند. اطلاعات مربوط به هر یک از مهاجرتها، کاربردهای خاص خود را دارد و طبیعی است که اهمیت و نقش هر کدام در کشورهای مختلف متفاوت است.

گزارش حاضر علاوه بر وضع مهاجرت به بررسی مبدأ و مقصد حرکت مهاجران طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ در هر یک از استانهای کشور پرداخته است. به این ترتیب از طریق مقایسه مهاجران وارد شده با مهاجران خارج شده از هر استان امکان آرایه رقم خالص مهاجرت برای استانهای کشور فراهم آمده است که در اکثر بررسیهای جمعیتی کاربردی مهم دارد.

۲. تعاریف و مفاهیم به کار رفته :

۲-۱. مهاجران وارد شده طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵: در سرشماری سال ۱۳۷۵، آن دسته از اعضای خانوارهای معمولی ساکن و دستجمعی که طی ده سال قبل از سرشماری (۷۵-۱۳۶۵) به شهر یا آبادی محل سرشماری وارد و اقامت گزیده‌اند به عنوان مهاجران وارد شده طی ده سال مزبور شناخته شده‌اند.

۲-۲. مبدأ مهاجرت: در این بررسی، محل اقامت قبلی مهاجران وارد شده طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ به هر شهر یا آبادی مبدأ مهاجرت به‌شمار آمده است.

۲-۳. مقصد مهاجرت: منظور شهر یا آبادی‌ای است که مهاجران به آن شهر یا آبادی وارد شده و در همانجا سرشماری شده‌اند.

۲-۴. خالص مهاجرت: در هر شهر یا آبادی تفاوت بین مهاجران وارد شده و مهاجران خارج شده به‌عنوان خالص مهاجرت تعریف می‌شود. چنانچه در یک شهر یا آبادی تعداد مهاجران خارج شده بیش از مهاجران وارد شده باشد، خالص مهاجرت با علامت - (منفی) نشان داده می‌شود.

۳. اهداف مطالعه:

هدف عمده این مطالعه شناخت استانهای مهاجرپذیر و مهاجرفرست است. به‌همین منظور به بررسی منشأ و مقصد حرکت مهاجران طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ در هر یک از استانهای کشور پرداخته می‌شود تا از طریق مقایسه مهاجران وارد شده با مهاجران خارج شده از هر استان امکان آرایه رقم خالص مهاجرت برای هر یک از استانهای کشور فراهم آید تا استان مهاجرپذیر و مهاجرفرست مشخص شود.

۴. منابع اطلاعات مورد نیاز:

مهمترین منبع اطلاعاتی مورد استفاده برای تعیین استانهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر طی سالهای ۷۵-۱۳۶۵، اطلاعات حاصل از سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ است. در سرشماری سال ۱۳۷۵، سؤالات مربوط به مهاجرت به‌نحوی طراحی شده است که مهاجران بین سرشماری سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ را به‌دست می‌دهد.

۵. روش پژوهش:

برای تعیین استانهای مهاجرپذیر و مهاجر فرست از رابطه (۱)

$NMi = IMi - EMi$ استفاده شده است که در آن:

NMi = خالص مهاجرت،

IMi = مهاجران وارد شده طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ به استان i

EMi = مهاجران خارج شده طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ از استان i

با استفاده از اطلاعات مربوط به مهاجرت برای هر یک از استانهای کشور، مهاجران وارد شده برحسب استان محل اقامت قبلی و همچنین مهاجران خارج شده برحسب محل اقامت فعلی تعیین و از تفاضل این دو (مهاجران وارد شده و مهاجران خارج شده) خالص مهاجرت به منظور تعیین مهاجرپذیری و مهاجرفرستی با استفاده از رابطه (۱) محاسبه شده است.

۶. یافته‌های پژوهش:

الف. مهاجرت طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵:

در فاصله سالهای ۷۵-۱۳۶۵، مجموعاً ۸,۷۱۸,۷۷۰ نفر محل سکونت خود را ترک کرده و در محلی غیر از محل اقامت قبلی خود ساکن شده‌اند. از این تعداد، محل اقامت قبلی ۸,۴۳۵,۸۶۵ نفر (۹۶/۸ درصد) داخل کشور و ۲۳۸,۳۳۱ نفر (۲/۷ درصد) خارج از کشور بوده است و ۴۴,۵۷۴ نفر (۰/۵ درصد) نیز محل اقامت قبلی خود را اظهار نکرده‌اند.

از مجموع ۸,۴۳۵,۸۶۵ نفر که طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ محل اقامت خود را در داخل کشور تغییر داده‌اند، ۲,۹۳۹,۹۲۱ نفر (۳۴/۸۵ درصد) در بین استانهای کشور و ۵,۴۹۵,۹۴۴ نفر (۶۵/۱ درصد) در داخل استانهای محل زندگی خود جابجا شده و محل سکونت جدید انتخاب کرده‌اند.

بررسی مهاجران برحسب منشأ شهری یا روستایی نشان می‌دهد، از مجموع ۸,۴۳۵,۸۶۵ نفر که طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ محل اقامت خود را در داخل کشور تغییر داده‌اند، محل اقامت قبلی ۵,۶۰۲,۸۶۵ نفر (۶۶/۴۲ درصد) نقاط شهری (منشأ شهری) و ۲,۸۳۳,۰۰۰ نفر نیز (۳۳/۵۸ درصد) نقاط روستایی (منشأ روستایی) بوده است.

از مجموع ۵,۶۰۲,۸۶۵ نفر مهاجران که محل اقامت قبلی خود را شهر اعلام کرده‌اند ۴,۰۶۲,۱۷۱ نفر (۷۲/۵ درصد) به سایر شهرها (مهاجران شهر به شهر) و ۱,۵۴۰,۶۹۴ نفر (۲۷/۵ درصد) به نقاط روستایی (مهاجران شهر به روستا) وارد و ساکن شده‌اند.

همچنین از مجموع ۲,۸۲۳,۰۰۰ نفر که محل اقامت قبلی خود را روستا اعلام کرده‌اند، ۱,۸۸۹,۹۰۵ نفر (۶۶/۷۱ درصد) به شهر (مهاجران روستا به شهر) و ۹۴۳,۰۹۵ نفر (۳۳/۲۹ درصد) به سایر نقاط روستایی (مهاجران روستا به روستا) وارد و ساکن شده‌اند.

از مجموع ۲۳۸,۳۳۱ نفر مهاجری که محل اقامت قبلی خود را خارج از کشور اعلام کرده‌اند، ۱۳۷,۷۱۴ نفر (۵۷/۸ درصد) به نقاط شهری و ۱۰۰,۶۱۷ نفر (۴۲/۲ درصد) به نقاط روستایی کشور وارد و ساکن شده‌اند. (جدولهای ۱، ۲ و ۳).

جدول ۱. توزیع مهاجران وارد شده طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵
برحسب آخرین محل اقامت قبلی و محل اقامت فعلی، سال ۱۳۷۵

محل اقامت فعلی				کل کشور		آخرین محل اقامت قبلی
ساکن در نقاط روستایی		ساکن در نقاط شهری		درصد	تعداد	
درصد	تعداد	درصد	تعداد			درصد
۲۹/۷۸	۲۵۹۶۰۹۵	۷۰/۲۲	۶۱۲۲۶۷۵	۱۰۰	۸۷۱۸۷۷۰	کل مهاجرین
۲۶/۰۰	۱۱۴۷۹۰۲	۶۴/۰۰	۲۰۴۰۸۵۱	۱۰۰	۳۱۸۸۷۵۳	شهرستان محل سرشماری
۲۵/۸۵	۴۴۰۷۱۲	۶۴/۱۵	۷۸۸۶۴۸	۱۰۰	۱۲۲۹۳۶۰	شهر
۲۶/۰۹	۷۰۷۱۹۰	۶۳/۹۱	۱۲۵۲۲۰۳	۱۰۰	۱۹۵۹۳۹۳	آبادی
۲۸/۰۱	۶۴۶۱۴۴	۷۱/۹۹	۱۶۶۱۰۴۷	۱۰۰	۲۳۰۷۱۹۱	سایر شهرستانهای استان
۲۸/۳۵	۵۲۴۲۹۱	۷۱/۶۵	۱۳۲۵۰۹۳	۱۰۰	۱۸۴۹۳۸۴	شهر
۲۶/۶۲	۱۲۱۸۵۳	۷۳/۳۸	۳۳۵۹۵۴	۱۰۰	۴۵۷۸۰۷	آبادی
۲۳/۴۶	۶۸۹۷۳۳	۷۶/۵۴	۲۲۵۰۱۷۸	۱۰۰	۲۹۳۹۹۲۱	شهرستانهای سایر استانها
۲۲/۸۱	۵۷۵۶۹۱	۷۷/۱۹	۱۹۴۸۴۳۰	۱۰۰	۲۵۲۴۱۲۱	شهر
۲۷/۴۳	۱۱۴۰۵۲	۷۲/۵۷	۳۰۱۷۴۸	۱۰۰	۴۱۵۸۰۰	آبادی
۴۲/۲۲	۱۰۰۶۱۷	۵۷/۷۸	۱۳۷۷۱۴	۱۰۰	۲۳۸۳۳۱	خارج از کشور
۲۶/۲۲	۱۱۶۸۹	۷۳/۷۸	۳۲۸۸۵	۱۰۰	۴۴۵۷۴	اظهار نشده

جدول ۲. توزیع مهاجران وارد شده طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ برحسب آخرین محل اقامت قبلی و محل اقامت فعلی، سال ۱۳۷۵

محل اقامت فعلی				کل کشور		آخرین محل اقامت قبلی
ساکن در نقاط روستایی		ساکن در نقاط شهری		درصد	تعداد	
درصد	تعداد	درصد	تعداد			
۱۰۰	۲۵۹۶۰۹۵	۱۰۰	۶۱۲۲۶۷۵	۱۰۰	۸۷۱۸۷۷۰	کل مهاجرین
۴۴/۲۲	۱۱۴۷۹۰۲	۲۲/۳۳	۲۰۴۰۸۵۱	۳۶/۵۸	۳۱۸۸۷۵۳	شهرستان محل سرشماری
						سایر شهرستانهای استان محل سرشماری
۲۴/۸۹	۶۴۶۱۴۴	۲۷/۱۲	۱۶۶۱۰۴۷	۲۶/۴۶	۲۳۰۷۱۹۱	شهرستانهای سایر استانها
۲۶/۵۷	۶۸۹۷۴۲	۳۶/۷۵	۲۲۵۰۱۷۸	۲۳/۷۲	۲۹۳۹۹۲۱	خارج از کشور
۲/۸۸	۱۰۰۶۱۷	۲/۲۵	۱۳۷۷۱۴	۲/۷۳	۲۳۸۳۳۱	اظهار نشده
۰/۴۴	۱۱۶۸۹	۰/۵۴	۳۲۸۸۵	۰/۵۱	۴۴۵۷۴	

جدول ۳. توزیع مهاجران وارد شده طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ برحسب آخرین محل اقامت قبلی و محل اقامت فعلی، سال ۱۳۷۵

محل اقامت فعلی				کل کشور		آخرین محل اقامت قبلی
ساکن در نقاط روستایی		ساکن در نقاط شهری		درصد	تعداد	
درصد	تعداد	درصد	تعداد			
۲۹/۷۸	۲۵۹۶۰۹۵	۷۰/۲۲	۶۱۲۲۶۷۵	۱۰۰	۸۷۱۸۷۷۰	کل مهاجرین
۲۹/۴۴	۲۴۸۳۷۸۹	۷۰/۵۶	۵۹۵۲۰۷۶	۱۰۰	۸۴۳۵۸۶۵	داخل کشور
۲۷/۵۰	۱۵۴۰۶۹۴	۷۲/۵۰	۴۰۶۲۱۷۱	۱۰۰	۵۶۰۲۸۶۵	شهر
۳۳/۲۹	۹۴۳۰۹۵	۶۶/۷۱	۱۸۸۹۹۰۵	۱۰۰	۲۸۲۳۰۰۰	آبادی
۴۲/۲۲	۱۰۰۶۱۷	۵۷/۷۸	۱۳۷۷۱۴	۱۰۰	۲۳۸۳۳۱	خارج از کشور
۲۶/۲۲	۱۱۶۸۹	۷۳/۷۸	۳۲۸۸۵	۱۰۰	۴۴۵۷۴	اظهار نشده

ب. مهاجرت داخل استانی :

در فاصله سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ مجموعاً ۵,۴۹۵,۹۴۴ نفر در داخل استان محل اقامت خود جابجا شده‌اند، که این تعداد ۶۲/۰۴ درصد مهاجران طی ده سال مزبور را تشکیل می‌دهد. بررسی مهاجران جابجا شده داخل استانها برحسب محل اقامت قبلی نشان می‌دهد، ۲,۱۸۸,۷۵۳ نفر (۵۸/۰۲ درصد) در داخل شهرستان محل سرشماری، محل سکونت خود را تغییر داده‌اند و محل اقامت قبلی، ۲,۳۰۷,۱۹۱ نفر (۴۱/۹۸ درصد) دیگر نیز سایر شهرستانهای استان محل سرشماری بوده است.

از مجموع مهاجران جابجا شده در داخل استان محل سرشماری، ۳,۰۷۸,۷۴۴ نفر (۵۶/۰۲ درصد) محل اقامت قبلی خود را شهر و بقیه ۲,۴۱۷,۲۰۰ نفر (۴۳/۹۸ درصد) روستا اعلام داشته‌اند.

از مجموع ۳,۰۷۸,۷۴۴ نفر مهاجر داخل استانی که محل اقامت قبلی خود را شهر اظهار کرده‌اند ۲,۱۱۳,۷۴۱ نفر (۶۸/۶۶ درصد) به سایر شهرهای استان محل زندگی خود (مهاجران شهر به شهر داخل استانی) و ۹۶۵,۰۰۳ نفر (۳۱/۳۴ درصد) به نقاط روستایی (مهاجران شهر به روستا داخل استانی) وارد و ساکن شده‌اند. همچنین از مجموع ۲,۴۱۷,۲۰۰ نفر مهاجر استانی که محل اقامت قبلی خود را روستا اعلام داشته‌اند، ۱۵۸۸۱۵۷ نفر (۶۵/۷ درصد) به نقاط شهری استان محل زندگی خود (مهاجران روستا به شهر داخل استانی) و ۸۲۹,۰۴۳ نفر (۳۴/۳ درصد) به دیگر نقاط روستایی استان محل زندگی خود (مهاجران روستا به روستا داخل استانی) وارد و ساکن شده‌اند. (جدولهای ۱، ۲ و ۳).

ج. مهاجرت بین استانی :

در فاصله سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ مجموعاً ۲,۹۳۹,۹۲۱ نفر در بین استانهای کشور جابجا شده‌اند که از این تعداد ۸۳۷,۳۷۰ نفر (۲۸/۵ درصد) به استان تهران وارد و ساکن شده‌اند. بعد از استان تهران بیشترین واردشدگان به ترتیب به استان خوزستان ۲۷۸,۳۳۶ نفر (۹/۵ درصد) و استان اصفهان ۲۳۷,۴۲۳ نفر (۸/۱ درصد) بوده است و استان کهگیلویه و بویراحمد نیز با ۱۹,۷۱۵ نفر (۰/۷ درصد) کمترین واردشدگان را

داشته است (جدول ۴). از مجموع واردشدگان به استان تهران بیشترین تعداد از استان آذربایجان شرقی بوده است چرا که طی ده سال ۷۵-۱۳۶۵ تعداد ۱۲۲،۴۵۲ نفر از استان مزبور به استان تهران مهاجرت کرده‌اند که ۱۴/۸ درصد از کل مهاجران وارد شده به استان تهران را تشکیل می‌دهند. بررسی همچنین نشان می‌دهد، خارج‌شدگان از استان آذربایجان شرقی نیز عمدتاً به استان تهران مهاجرت کرده‌اند به طوری که از مجموع ۲۱۵،۰۴۲ نفر که طی ده سال مورد بررسی محل اقامت خود در استان آذربایجان شرقی را ترک گفته‌اند ۵۷/۶ درصد به استان تهران مهاجرت کرده‌اند و بقیه، ۴۲/۴ درصد از آنان، به ۲۵ استان دیگر مهاجرت کرده‌اند.

بررسی استانهای کشور از نظر مهاجری پذیری و مهاجرفرستی نشان می‌دهد که ۶ استان از ۲۶ استان کشور، به ترتیب استانهای تهران، اصفهان، خوزستان، قم، سمنان و یزد، مهاجری پذیر بوده‌اند، یعنی رقم خالص مهاجرت در آنها مثبت است. در بین این استانها، استان تهران با ۲۵۴،۸۶۶+ نفر دارای بیشترین رقم خالص مهاجرت و استان یزد با ۱۲،۲۲۹+ نفر کمترین رقم خالص مهاجرت را داشته‌اند (جدول شماره ۴). درحالی که ۲۰ استان دیگر مهاجرفرست بوده‌اند، یعنی رقم خالص مهاجرت در آنها منفی است. در بین استانهای مهاجرفرست به ترتیب استانهای آذربایجان شرقی، کرمانشاه، لرستان، همدان و اردبیل بیش از سایر استانها به سایر نقاط کشور مهاجر فرستاده و کمتر مهاجر پذیرفته‌اند به گونه‌ای که ارقام مربوط به خالص مهاجرت در استانهای مزبور به ترتیب ۸۸۴۵۸-، ۶۱۶۹۵-، ۴۴۳۵۶- و ۳۹۵۵۶- نفر است (جدول ۴).

از مجموع مهاجران خارج شده از استانهای کشور طی سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ بیشترین تعداد مربوط به استان تهران (۴۸۲،۱۵۹ نفر) است که این تعداد مهاجر خارج شده از این استان غیرمنتظره است و این درحالی است که طی مدت مزبور بیشترین تعداد مهاجران نیز به همین استان وارد و ساکن شده‌اند (جدول ۴).

جدول ۴. مهاجرت استانی در سطح کل کشور
از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ (سرشماری ۱۳۷۵)

خالص مهاجرت		خارج شده از استان		وارد شده به استان		نام استان
درصد نسبت به جمعیت استان	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۰	۰	۱۰۰/۰۰	۲۹۳۹۹۲۱	۱۰۰/۰۰	۲۹۳۹۹۲۱	کشور
-۲/۶۶	-۸۸۴۵۸	۷/۳۱	۲۱۵۰۴۳	۴/۳۱	۱۲۶۵۸۵	آذربایجان شرقی
-۰/۰۶	-۱۳۹۷	۳/۲۷	۹۶۲۵۸	۳/۲۲	۹۴۸۶۱	آذربایجان غربی
-۳/۳۹	-۳۹۵۵۶	۲/۶۰	۷۶۴۴۶	۱/۲۵	۳۶۸۹۰	اردبیل
۱/۸۱	۷۱۰۷۳	۵/۶۶	۱۶۶۳۵۰	۸/۰۸	۲۳۷۴۲۳	اصفهان
-۱/۴۳	-۶۹۶۲	۱/۰۰	۲۹۳۴۲	۰/۷۶	۲۲۳۸۰	ایلام
-۵/۲۴	-۳۸۹۳۷	۲/۷۶	۸۱۰۲۶	۱/۴۳	۴۲۰۸۹	بوشهر
۳/۱۴	۳۵۰۴۸۳	۱۶/۵۶	۴۸۶۹۸۷	۲۸/۴۸	۸۳۷۳۷۰	تهران
-۴/۲۷	-۳۲۴۹۹	۱/۵۸	۴۶۴۹۸	۰/۴۸	۱۳۹۹۹	چهارمحال و بختیاری
-۰/۰۷	-۴۱۴۱	۵/۹۸	۱۷۵۷۹۲	۵/۸۴	۱۷۱۶۵۱	خراسان
۱/۶۴	۶۱۳۴۹	۷/۳۸	۲۱۶۹۸۷	۹/۴۷	۲۷۸۳۳۶	خوزستان
-۳/۲۷	-۳۳۸۶۲	۲/۱۷	۶۳۹۱۴	۱/۰۲	۳۰۰۵۲	زنجان
۳/۵۳	۱۷۶۸۲	۱/۱۲	۳۲۸۱۵	۱/۷۲	۵۰۴۹۷	سمنان
-۰/۸۵	-۱۴۵۹۲	۲/۲۸	۶۶۹۱۶	۱/۷۸	۵۲۳۲۴	سیستان و بلوچستان
-۰/۶۵	-۲۴۸۶۳	۴/۹۷	۱۴۶۱۱۶	۴/۱۲	۱۲۱۲۵۳	فارس
۵/۹۴	۵۰۶۲۹	۱/۹۱	۵۶۱۲۵	۳/۶۳	۱۰۶۷۵۴	قم
-۲/۷۶	-۳۷۱۴۵	۳/۱۳	۹۱۹۷۳	۱/۸۶	۵۴۸۲۸	کردستان
-۰/۳۲	-۶۳۸۴	۲/۱۰	۶۱۸۰۴	۱/۸۹	۵۵۴۲۰	کرمان
-۳/۳۷	-۶۱۶۹۵	۳/۷۹	۱۱۱۳۱۵	۱/۶۹	۴۹۶۲۰	کرمانشاه
-۱/۰۱	-۵۵۲۱	۰/۸۶	۲۵۲۵۰	۰/۶۷	۱۹۷۲۹	کهگیلویه و بویراحمد
-۰/۷۹	-۱۷۷۷۲	۴/۱۰	۱۲۰۵۱۵	۳/۴۹	۱۰۲۷۴۳	گیلان
-۳/۷۰	-۵۸۶۰۶	۳/۴۳	۱۰۰۹۲۶	۱/۴۴	۴۲۳۲۰	لرستان
-۰/۶۸	-۲۷۵۲۹	۵/۴۰	۱۵۸۶۴۲	۴/۴۶	۱۳۱۱۱۳	مازندران
-۰/۷۷	-۹۵۰۸	۲/۹۸	۸۷۶۹۳	۲/۶۶	۷۸۱۸۵	مرکزی
-۰/۸۹	-۹۴۸۴	۲/۳۴	۶۸۷۵۱	۲/۰۲	۵۹۲۶۷	هرمزگان
-۲/۶۴	-۴۳۲۵۶	۴/۳۳	۱۲۷۳۳۸	۲/۸۲	۸۲۹۸۲	همدان
۱/۶۲	۱۲۱۵۱	۰/۹۹	۲۹۰۹۹	۱/۴۰	۴۱۲۵۰	یزد

جدول ۴.۱- مهاجرت استانی در سطح کشور (نقاط شهری)
از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵، سرشماری ۱۳۷۵

نام استان	وارد شده به استان		خارج شده از استان		خالص مهاجرت	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد نسبت به جمعیت شهری استان
کشور	۲۲۵۰۱۷۸	۱۰۰/۰۰	۲۲۵۰۱۷۸	۱۰۰/۰۰	۰	۰
آذربایجان شرقی	۸۵۰۲۹	۳/۷۸	۱۶۴۴۴۵	۷/۳۱	-۷۹۴۱۶	-۳/۹۶
آذربایجان غربی	۵۹۵۵۳	۲/۶۵	۶۴۰۴۲	۲/۸۵	-۴۴۸۹	-۰/۳۴
اردبیل	۲۳۷۰۰	۱/۰۵	۵۵۰۳۸	۲/۴۵	-۳۱۳۳۸	-۵/۵۱
اصفهان	۱۸۲۹۰۸	۸/۱۳	۱۳۴۲۲۶	۵/۹۷	۴۸۶۸۲	۱/۶۷
ایلام	۱۶۱۱۲	۰/۷۲	۲۰۷۹۲	۰/۹۲	-۴۶۸۰	-۱/۸۰
بوشهر	۳۴۷۹۱	۱/۵۵	۶۵۴۷۰	۲/۹۱	-۳۰۶۷۹	-۷/۷۸
تهران	۶۸۸۵۹۳	۳۰/۶۰	۳۷۳۷۲۲	۱۶/۶۱	۳۱۴۸۷۱	۳/۳۵
چهارمحال و بختیاری	۱۰۴۱۱	۰/۴۶	۳۷۰۴۹	۱/۶۵	-۲۶۶۳۸	-۷/۷۷
خراسان	۱۳۵۸۴۲	۶/۰۴	۱۳۱۰۶۸	۵/۸۲	۴۷۷۴	۰/۱۴
خوزستان	۲۱۹۵۰۷	۹/۷۶	۱۵۶۱۸۸	۶/۹۴	۶۳۳۱۹	۲/۷۰
زنجان	۲۳۶۱۷	۱/۰۵	۴۸۸۹۹	۲/۱۷	-۲۵۲۸۲	-۵/۱۶
سمنان	۴۶۸۴۱	۱/۶۴	۲۶۲۱۹	۱/۱۷	۱۰۶۲۲	۳/۱۰
سیستان و بلوچستان	۳۶۵۸۷	۱/۶۳	۴۵۷۵۹	۲/۰۳	-۹۱۷۲	-۱/۱۵
فارس	۸۶۹۱۳	۳/۸۶	۱۱۸۷۰۰	۵/۲۸	-۳۱۷۸۷	-۱/۴۷
قم	۱۰۲۸۴۱	۴/۵۷	۴۴۱۴۵	۱/۹۶	۵۸۶۹۶	۷/۵۵
کردستان	۴۱۲۱۹	۱/۸۳	۵۹۹۵۱	۲/۶۶	-۱۸۷۳۲	-۲/۶۵
کرمان	۳۷۹۱۲	۱/۶۸	۴۸۴۲۲	۲/۱۵	-۱۰۵۱۰	-۰/۹۹
کرمانشاه	۳۸۸۷۳	۱/۷۳	۸۱۷۸۳	۳/۶۳	-۴۲۹۱۰	-۳/۹۱
کهگیلویه و بویراحمد	۱۴۷۳۷	۰/۶۵	۱۸۰۴۳	۰/۸۰	-۳۳۰۶	-۱/۵۵
گیلان	۶۹۳۶۶	۳/۰۸	۹۹۲۰۷	۴/۴۱	-۲۹۸۴۱	-۲/۸۴
لرستان	۳۰۹۶۸	۱/۳۸	۷۹۶۵۱	۳/۵۴	-۴۸۶۸۳	-۵/۷۳
مازندران	۸۳۷۱۱	۳/۷۲	۱۲۷۰۲۹	۵/۶۵	-۴۳۳۱۸	-۲/۴۳
مرکزی	۵۹۹۱۰	۲/۶۶	۷۱۹۰۶	۳/۲۰	-۱۱۹۹۶	-۱/۷۱
هرمزگان	۴۸۴۸۱	۲/۱۵	۵۵۵۳۴	۲/۴۷	-۷۰۵۳	-۱/۵۹
همدان	۴۸۷۵۱	۲/۱۷	۹۸۹۶۱	۴/۴۰	-۵۰۲۱۰	-۶/۱۹
یزد	۳۳۰۰۵	۱/۴۷	۲۳۹۲۹	۱/۰۶	۹۰۷۶	۱/۶۱

جدول ۴.۲- مهاجرت استانی در سطح کشور (نقاط روستایی)
از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵، سرشماری ۱۳۷۵

خالص مهاجرت		خارج شده از استان		وارد شده به استان		نام استان
درصد نسبت به جمعیت روستایی استان	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۰	۰	۱۰۰/۰۰	۶۸۹۷۴۲	۱۰۰/۰۰	۶۸۹۷۴۲	کشور
-۰/۶۸	-۹۰۴۲	۷/۳۴	۵۰۵۹۸	۶/۰۳	۴۱۵۵۶	آذربایجان شرقی
۰/۲۶	۲۰۹۲	۴/۶۷	۳۲۲۱۶	۵/۱۲	۳۵۳۰۸	آذربایجان غربی
-۱/۳۷	-۸۲۱۸	۲/۱۰	۲۱۴۰۸	۱/۹۱	۱۳۱۹۰	اردبیل
۲/۲۲	۲۲۳۹۱	۴/۶۶	۳۲۱۲۴	۷/۹۰	۵۴۵۱۵	اصفهان
-۱/۰۰	-۲۲۸۲	۱/۲۴	۸۵۵۰	۰/۹۱	۶۲۴۸	ایلام
-۲/۳۶	-۸۲۵۸	۲/۲۶	۱۵۵۵۶	۱/۰۶	۷۲۹۸	بوشهر
۲/۰۰	۳۵۵۱۲	۱۶/۴۲	۱۱۳۲۶۵	۳۱/۵۷	۱۴۸۷۷۷	تهران
-۱/۴۰	-۵۸۶۱	۱/۳۷	۹۴۴۹	۰/۵۲	۳۵۸۸	چهارمحال و بختیاری
-۰/۳۴	-۸۹۱۵	۶/۴۸	۴۴۷۲۴	۵/۱۹	۳۵۸۰۹	خراسان
-۰/۱۴	-۱۹۷۰	۸/۸۲	۶۰۷۹۹	۸/۵۳	۵۸۸۲۹	خوزستان
-۱/۵۷	-۸۵۸۰	۲/۱۸	۱۵۰۱۵	۰/۹۲	۶۴۲۵	زنجان
۴/۴۴	۷۰۶۰	۰/۹۶	۶۵۹۶	۱/۹۸	۱۳۶۵۶	سمنان
-۰/۵۸	-۵۴۲۰	۳/۰۷	۲۱۱۵۷	۲/۲۸	۱۵۷۳۷	سیستان و بلوچستان
۰/۴۲	۶۹۲۴	۳/۹۸	۲۷۴۱۶	۴/۹۸	۳۴۳۴۰	فارس
-۱۰/۷۰	-۸۰۶۷	۱/۷۴	۱۱۹۸۰	۰/۵۷	۳۹۱۳	قم
-۲/۸۸	-۱۸۴۱۳	۴/۶۴	۲۲۰۲۲	۱/۹۷	۱۳۶۰۹	کردستان
۰/۴۴	۴۱۲۶	۱/۹۴	۱۳۳۸۲	۲/۵۴	۱۷۵۰۸	کرمان
۲/۷۶	۱۸۷۸۵	۴/۲۸	۲۹۵۳۲	۱/۵۶	۱۰۷۴۷	کرمانشاه
-۰/۶۷	-۲۲۱۵	۱/۰۵	۷۲۰۷	۰/۷۲	۴۹۹۲	کهگیلویه و بویراحمد
۱/۰۱	۱۲۰۶۹	۳/۰۹	۲۱۳۰۸	۴/۸۴	۳۳۳۷۷	گیلان
-۱/۳۵	-۹۹۲۳	۳/۰۸	۲۱۲۷۵	۱/۶۵	۱۱۳۵۲	لرستان
۰/۷۰	۱۵۷۸۹	۴/۵۸	۳۱۶۱۳	۶/۸۷	۴۷۴۰۲	مازندران
۰/۴۷	۲۴۸۸	۲/۲۹	۱۵۷۸۷	۲/۶۵	۱۸۲۷۵	مرکزی
-۰/۳۹	-۲۴۳۱	۱/۹۲	۱۳۲۱۷	۱/۵۶	۱۰۷۸۶	هرمزگان
۰/۶۷	۵۸۵۴	۴/۱۱	۲۸۳۷۷	۴/۹۶	۳۴۲۳۱	همدان
۱/۶۵	۳۰۷۵	۰/۷۵	۵۱۷۰	۱/۲۰	۸۲۴۵	یزد

د. مدت مهاجرت :

مدت مهاجرت (مدت اقامت مهاجرین) یکی از معیارهایی است که می‌تواند روند افزایشی مهاجرت را به مناطق شهری و روستایی در سالهای مختلف معلوم و همچنین پایداری و سکونت دایمی یا مهاجرت دوباره مهاجرین را به سایر مناطق و یا به محل تولد خود مشخص سازد و اندازه‌گیری رشد جمعیت را در مناطق مختلف که یکی از نیازهای برنامه‌ریزیهای فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی در هر جامعه‌ای است، تسهیل نماید.

برای بررسی مهاجرت‌های سالانه و یا مدت مهاجرت (مدت اقامت) مهاجران وارد شده طی سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ باید به این نکته اساسی توجه داشت که مهاجرین طی سالهای متوالی و مختلف در سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ شهر یا روستای محل اقامت قبلی و یا محل تولد خود را ترک گفته و به شهر یا روستای دیگری روی آورده‌اند. بررسی نشان می‌دهد که حجم مهاجران از سالی به سال دیگر متفاوت می‌باشد و این تفاوت ناشی از عوامل متعددی مثل: تحولات اجتماعی، سیاسی یا اقتصادی مناطق مختلف کشور می‌باشد.

براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۷۵، مجموعاً ۸,۷۱۸,۷۷۰ نفر بین سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ داخل کشور جابجا و یا از خارج از کشور وارد شده‌اند. بررسی مهاجران مزبور برحسب مدت اقامت آنان در محل سرشماری نشان می‌دهد که بیشترین جابجایی (تحرك مکانی) در کل کشور مربوط به سالهای انجام سرشماری (۷۵-۱۳۷۴) با ۱۷/۱۷ درصد و کمترین آن مربوط به ۲ سال قبل از سرشماری (۶۶-۱۳۶۵) با ۲/۱۸ درصد بوده است. شایان ذکر است بیشترین مهاجران وارد شده، هم به نقاط شهری و هم به نقاط روستایی، مربوط به سال سرشماری (۷۵-۱۳۷۴) به ترتیب با ۱۵/۶۵ و ۲۰/۷۵ درصد بوده است. کمترین آن نیز در نقاط شهری و روستایی مربوط به ۲ سال قبل از سرشماری (۶۶-۱۳۶۵) به ترتیب با ۲/۳۹ و ۱/۶۸ درصد بوده است (جدول ۵).

جدول ۵. توزیع نسبی و مطلق مهاجران وارد شده طی سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵
برحسب مدت اقامت و ساکن در نقاط شهری و روستایی، سال ۱۳۷۵

ساکن در نقاط روستایی		ساکن در نقاط شهری		کل کشور		مدت اقامت در محل سرشماری (سال تمام)
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۱۰۰	۲۵۹۶۰۹۵	۱۰۰	۶۱۲۲۶۷۵	۱۰۰	۸۷۱۸۷۷۰	جمع
۲۰/۷۵	۵۲۸۵۸۷	۱۵/۶۵	۹۵۸۰۴۷	۱۷/۱۷	۱۴۹۶۶۳۴	کمتر از یک سال
۱۶/۷۹	۴۳۵۷۷۵	۱۴/۵۰	۸۸۷۶۸۶	۱۵/۱۸	۱۳۲۳۴۶۱	یک سال
۱۲/۷۵	۳۳۰۹۷۸	۱۱/۹۱	۷۲۹۰۳۶	۱۲/۱۶	۱۰۶۰۰۱۴	دو سال
۱۱/۵۴	۲۹۹۶۲۷	۱۱/۳۵	۶۹۴۸۹۲	۱۱/۴۱	۹۹۴۵۱۹	سه سال
۹/۱۱	۲۳۶۵۹۶	۹/۵۵	۵۸۴۶۰۹	۹/۴۲	۸۲۱۲۰۵	چهار سال
۹/۴۱	۲۴۴۲۰۹	۱۱/۱۱	۶۸۰۱۵۲	۱۰/۶۰	۹۲۴۳۶۱	پنج سال
۶/۷۷	۱۷۵۶۴۷	۸/۱۲	۴۹۷۲۸۴	۷/۷۲	۶۷۲۹۳۱	شش سال
۵/۰۰	۱۲۹۶۷۹	۷/۱۱	۴۳۵۳۷۹	۶/۴۸	۵۶۵۰۵۸	هفت سال
۴/۱۹	۱۰۸۸۳۴	۶/۴۱	۳۹۲۳۰۷	۵/۷۸	۵۰۱۱۴۱	هشت سال
۱/۶۸	۴۳۵۰۸	۲/۳۹	۱۴۶۴۹۹	۲/۱۸	۱۹۰۰۰۷	نه سال
۲/۰۳	۵۲۶۵۵	۱/۹۱	۱۱۶۷۸۴	۱/۹۴	۱۶۹۴۳۹	اظهار نشده

ه. بحث و نتیجه‌گیری:

در این مطالعه کوشش شده است مهاجرت دوره‌ای بین سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ مورد بررسی قرار گیرد. آمار مورد نیاز از نتایج سرشماری سال ۱۳۷۵ حاصل شده است و با تکیه بر این آمار می‌توان قضاوت صحیح نسبت به این پدیده مهم داشت.

- مطالعه مهاجرت دوره‌ای بین سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ نشان داد که در فاصله سالهای مزبور ۸,۷۱۸,۷۷۰ نفر در کشور جابجا شده‌اند و یا از خارج کشور وارد شده‌اند. از این تعداد، محل اقامت قبلی ۸,۴۲۵,۸۶۵ نفر (۹۶/۸ درصد) داخل کشور و ۲۳۸,۳۳۱ نفر (۲/۷ درصد) خارج از کشور بوده است و ۴۴,۵۷۴ نفر (۰/۵ درصد) نیز محل اقامت قبلی خود را اظهار نکرده‌اند.

- از مجموع ۸،۴۳۵،۸۶۵ مهاجرانی که طی سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ محل اقامت خود را در داخل کشور تغییر داده‌اند، ۲،۹۳۹،۹۲۱ نفر در بین استانهای کشور و ۵،۴۹۵،۹۴۴ نفر در داخل استانهای محل زندگی خود جابجا شده و محل سکونت جدید انتخاب کرده‌اند.
- از مجموع ۲،۹۳۹،۹۲۱ نفر مهاجرانی که طی سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ در بین استانهای کشور جابجا شده‌اند بیشترین تعداد به استان تهران با ۸۳۷،۳۷۰ نفر و کمترین آن به استان چهارمحال و بختیاری با ۱۳،۹۹۹ نفر وارد و ساکن شده‌اند.
- بررسی استانهای کشور از نظر مهاجرپذیری و مهاجرفرستی نشان داد که در سال ۱۳۷۵، ۶ استان از ۲۶ استان کشور، به ترتیب استانهای تهران، اصفهان، خوزستان، قم، سمنان و یزد، مهاجرپذیر بوده‌اند، یعنی رقم خالص مهاجرت در آنها مثبت است. در حالی که ۲۰ استان دیگر مهاجرفرست بوده‌اند، یعنی رقم خالص مهاجرت در آنها منفی است.
- بررسی نشان داد، بیشترین تعداد وارد شده به استان تهران از استان آذربایجان شرقی بوده است. چرا که طی ده سال ۷۵-۱۳۶۵ تعداد ۱۲۳،۴۵۲ نفر از استان مزبور به استان تهران مهاجرت کرده‌اند که ۱۴/۸ درصد از کل مهاجران وارد شده به استان تهران را تشکیل می‌دهند.
- بررسی همچنین نشان میدهد، خارج‌شدگان از استان آذربایجان شرقی نیز عمدتاً به استان تهران مهاجرت کرده‌اند به طوری که از مجموع ۲۱۵،۰۴۳ نفر که طی ده سال مورد بررسی محل اقامت خود در استان آذربایجان شرقی را ترک گفته‌اند ۵۷/۶ درصد به استان تهران مهاجرت کرده‌اند و بقیه (۴۳/۴ درصد) از آنان به ۲۵ استان دیگر مهاجرت کرده‌اند.
- بررسی مهاجران برحسب مدت اقامت در محل سرشماری نشان داد که حجم مهاجرین از سالی به سال دیگر متفاوت می‌باشد و این تفاوت ناشی از عوامل متعددی، مثل: تحولات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مناطق مختلف کشور می‌باشد.
- مطالعه مهاجران برحسب محل اقامت قبلی نشان داد که مهاجرت در ایران حالت پلکانی دارد. بدین مفهوم که جریان مهاجرت عبارت است از مهاجرت به شهرهای داخل استان محل زندگی و از آنجا به شهرهای بزرگ و استانهای دیگر صورت می‌گیرد.